

אזכרה

מקדם

פלאך

ראוי למחזיקים בתורת ה' לדעת את  
גדוליה באופים האמיתי... כי הידיעה של  
חכמי הדור לבם ומדתם הן הן גופי תורה.  
(קובץ אגרות חזו"א ח"ב אות קל"ג).

פרקי חיים

על הגאון האדיר

רבי אביגדור

יחזקאל ברטלר

זללה"ה

**הכתובת:**

**ardt832@gmail.com**

**לפרטים: 054-8536037**

# אזכרה מקדם פלאך

ראוי למחזיקים בתורה ה' לדעת את גדוליה באופים האמיתיים... כי הידיעה של חכמי הדור לבם ומדתם הן הן גופי תורה (קובץ אגרות חזו"א ח"ב אות קל"ג).

עת עומדים אנו לקראת מלאות י"ב חודש לפטירתו של מורינו ורבינו, הגאון האדיר, החכם הפלאי, העילוי הנורא, הארי במלחמתה של תורה, איש האמת, דחיל חטאין, רבי רפאל אביגדור יחזקאל ברטלר זללה"ה, אשר השיב נשמתו ליוצרה בשבת קודש ח"י אדר א' ה'תשע"ט, אין אנו יכולים לפטור עצמנו מללקוט רסיסים מחייו רוויי ההוד, למען געת באצבע קטנה בשולי אדרתו, ולהציץ לכל הפחות הצצה חפוזה אל המראות הגדולות הנשקפות מתהלוכותיו עלי חלד, ולהטעים אותנו הקטנים הניצבים בתחתית ההר כדי טעימה מן הטעם העליון השמימי של אלו החיים חיי אצילות בשמיים ממעל, ולהחזיר בקרבנו אפילו נשימה אחת מאוויר פסגות-חייו, אשר אולי תחולל בקרבנו אותה הרוח ממרום תמורה רבה, ותעוררנו לאחוז בקצות דרכיו הגדולים ולהלך בצידי נתיבותיו המתוקנים, ולאמץ אל ליבנו את המקרא הכתוב "והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו (יחזקאל כ"ד כ"ד)".

אך בהיות רבינו זללה"ה מורם מעם, גדול בענקים, פלא הדור ופלא גם בדורות קודמים (כהגדרת ידידו הגדול הגר"ד לנדו שליט"א), אשר אין אנו בכלי מדידתו הפעוטים יכולת להעריכו ולהשיגו, אזי שגבה ממנו זאת המלאכה ולא נוכל גשת אליה, אך פטור בלא כלום אי אפשר, ולפיכך ליקטנו מעט מן המעט ככלב המלקק מן הים, כמה פרקים מתוך הספר "והוא פלאי" - המנסה לשרטט קווים לדמותו הרוממה של רבינו זללה"ה - הנמצא עתה בשלבי עריכה [ולזאת מאחר ואינם מעובדים ומתוקנים דיים, א"כ על כל טעות ומשגה אשר מצאו משכנם בינות לדברים, מוקדם מדי מלהביע תלונה ומלחרוץ עליהם משפט לשוללם, אך בודאי כל ביקורות והארה יתקבלו בברכה], אשר הן אמנם אינם נוגעים וקל וחומר שאינם מקיפים את כלל קומתו התמירה של רבינו, ואף אינם דורכים בעיקרי נתיבותיו, אבל אף בהם יש כדי ללמד דעת, לינוק תהלוכותו הגונות, ולקבל מבט חדש על הדרך העולה בית קל.

ונסיים בבקשתו, תחינתו, של בעל האקדמות "זכאין כד שמעתון שבח דא שירתא, קביעין כן תהוון בהנהו חבורתא", שיהיו הדברים לרצון ולתועלת לעלות את החפצים בדרך ה', ורושם השפעתם לא ימחה מליבות הקוראים, אמן כן יהי רצון.



## פרק שישי

## מידותיו ותכונותיו

## חזירות

היו בו כמה מידות ותכונות מצוינות, שנדירות הם בימינו ואינם מצויות אלא באחד מני אלף, לכל הפחות בשיא תוקפם והיקפם כפי שהיו קיימות אצלו. ותכונה אחת שהיתה נטועה בקרבו, היא שהיה מצוין מאוד במידת החזירות, ולא היתה אצלו עצלות כלל, וכל דבר היה עושה בזריזות ובחריצות, והליכתו היתה במהרה ודיבורו היה בשטף, ומעולם לא התנהל בעצלתים ולא היה זה לפי אופיו וטבעו כלל, והיה רואה את העצלות כאם כל חטאת.

וכן היו לו כמה וכמה הנהגות שלא היו מעיקר הדין אלא מפני שהיה מעמיד עצמו על הלכתחילה, והיו בהם טירחות ומאמצים רבים, והוא בזריזותו לא חת משום יגיעה, ועוד יורחב על זה בפרטות להלן פרק י', ואביא פה רק דוגמא אחת שהיתה אצלו דבר יום ביומו, שהיה חולה בסוכרת והרפואה לזה ליקח כל יום זריקת אינסולין כדי להוריד הסוכר, והא בחסידותו נמנע מכך כמו שיבואר שם חסיבה, ולכן היה מתפלל כל יום עם הנץ החמה, ולאחר התפילה היה רץ ריצה של ממש למשך זמן ממושך ברציפות מבלי הפסק וע"י זה היה מוריד הסוכר, וכך היה מנהגו שנים ע"ג שנים בחריצות ובזריזות, והיא הנהגה חריגה וייחודית ביותר, וכמדומה שלא ימצא עוד חולה סוכרת בעולם כולו שינהג כך, להוריד הסוכר ע"י ריצה ולא ע"י אינסולין, אבל הוא לא נתעצל מטירחא מרובה שכזו אע"פ שלא היה מוכרח לה, שהרי לא היתה מן הדין אלא מצד מידת חסידות.

והיה מחנך את ילדיו על זה הרבה מאוד, ובאם היו נמנעים מאיזה דבר משום עצלות לא היה מניחם להישמט ממנו, ובלא קשר לחשיבות הדבר, העיקר שלא תשתרש בהם המידה הרעה הזו. ומספרים שבימי בין הזמנים לא היה זה ענינו אימתי יקומו בניו בבוקר, אבל אם אחד מבניו כאשר שכב לישון היתה בתוכניתו לקום באיזה שעה מסוימת, כגון שהיה בכוונתו להשכים עם הנץ החמה בכדי ליסוע לים וכדומה, ובהגיע הבוקר תקפתו עצלות וחפץ להמשיך בשנתו, ונתחרט מכל הענין, לא היה מניח לו אלא היה מחייבו לקום והיה אומר לו שאם לאחר מכן עדיין לא יסורו קורי השינה מאיתו אזי ישוב למיטתו, העיקר שלא תשתרש בו העצלות ותשלוט על סדר והנהגת החיים.

## איש המחשבה

ואם כל זריזותו לא היתה בו חפזות ופזיזות כלל וכלל, וחילוף זאת ככל אשר היתה חמורה בעינו העצלות במעשים, עדיין לא הגיעה לגודל החומרה שהיתה בעינו העצלות במחשבה, וכ"ש העצלות בעיון התורה אשר היא הייתה תביעה גדולה היא אצלו אם נעדר איזה פרט בחשבון הסוגיא מחמת העצלות, ועד כהיום הזה עדיין מהדהדת תביעתו הנוראה באזני באי בביתו "למה לא חשבת?!", ואשר על כן כל חייו היו מושתתים על אדני מחשבה, ולפני כל צעד שהיה עושה היה מחשב קודם לכן

כיצד לעשותו, עד שראוי הוא לכנותו "איש המחשבה", שכל מעשיו ותהלכותיו היו מונחגים ע"פ המחשבה בהקדימו אותה לכל מעשה ומעשה.

ולא רק בעניני שמים היה מקדים מחשבה, לבחון המעשה מכל צד אם כשר הדבר לפני המלך, וכמעט לא היה קיים אצלו מלומדה, ואשר הנהגתו זו היא שעמדה לו להגיע לדקדוק הגדול בהלכה, כי לא היה נמחר במעשיו, אלא קודם כל פעולה היא בוחנה וחוקרה מכל צד, וכאימרתו הידועה של רבו החזו"א זללה"ה "רבותי לימדוני כי בכל תנועה צריך להתייעץ עם חלקי שו"ע", אשר התגשמה ברבינו זללה"ה במלוא עוצמתה, שממש לפני כל תנועה חוקרה ומחשבה עם חלקי התורה ברחבי דעתו האדירה, באופן מבהיל אשר כמעט לא יאומן בדורינו העני, אשר דעתו מוסחת תדיר ומופקע בעניני מציאות כעין זאת שיהא שטף החיים שלוב ומדובק במחשבה<sup>א</sup>, ובדברים הבאים יקבלו הדברים ביסוס בהראותם כמה הם יציבים בקרקע המציאות, והמצע קצר מלמנות דוגמאות רבות מספור, אך יעוין להלן בפרק י"ד [הגאונות שבהלכה] דוגמאות מעט מזעיר אשר מהם נשקפה עוצם רוחב דעתו בחישובו כל פעולה עם כל חלקי התורה,

אלא גם בעניני העולם לא היה עושה דבר מבלי מחשבה, כגון שהיה נצרך להעביר חפץ גדול בביתו חדר לחדר, לא היה עושה כדרך רוב בני"א שבתחילה מנסים להעביר בדרך אחת, ואם נתקעו ונוכחו לדעת כי לא ניתן להעביר בדרך זו, מעבירים בדרך אחרת אולי יצלחו בה, אלא קודם לכן היה עומד ומחשב דרך היכן החפץ יעבור ורק אז היה מעבירו, וכן כשהיו מסתבכים חוטים זה בזה ונתהווה קשר, לא היה נותן לשחק בחוטים אילך ואילך עד שיפתח הקשר, אלא לעמוד ולחשוב היאך נתהווה הקשר וממילא לפותחו בקלות, והיה רואה את העדר המחשבה כחטא גדול מאוד, והיה בא בתביעה לבני ביתו עם נעשתה על ידם טעות מכיון שלא הקדימו מחשבה קודם לעשיה.

וכל דבר שהיה נפגש בו מיד היה בוחנו בכור המחשבה, כגון שהיו מספרים לו איזה מעשה על ריב שאירע, היה מיד מחשב מי הוא העודק ע"פ הדין, כי היה כל כך מורגל במחשבה, ורגילותו זו נעשתה לו כטבע שני, והיא הולידה בו אהבה לחכמה באשר היא, עד שהביאה לכך שאף בעניני העולם היה חושב על כל דבר שהתראה לפניו.

והיה פיו נובע הסברים רבים בטבע ובפיזיקה וכדומה, כגון איך משפיע הסבון להסיר הלכלוך מהגוף, או מדוע בתלישה חזקה מגליל נייר נחתכת חתיכה קטנה ובחלשה חתיכה גדולה, וכן עוד רבים כהנה ואין כאן המקום לפורטם כי רבים המה, ולא באו לו מלימוד ובירור הדבר בספרי החכמה, אלא אחר שהיה

<sup>א</sup> במאמר המוסגר כאן המקום לציין כי רבינו בימי חורפו היה כרוך במשחק השחמט, אשר ברוב גאונותו היה מלהט בו לפליאת כל רואיו, ויהי כאשר בא בחדרי התורה נתרחק הימינו בתכלית הריחוק כמטחויי קשת, וכמודר הנאה נהג בו ולא נתנו לעבור את מפתן ביתו בכדי שלא יבטלו ח"ו מלימודו, עכ"פ לענינינו ישנה אימרה יפה מאחד מגדולי החסידות "משחק השחמט מלמדנו שאדם צריך להתנהג בזהירות יתרה בכל דרכיו, לשקול היטב כל פסיעה ופסיעה, אף בחיים כן: כל המרבה בהתבוננות ובהתכוננות הרי זה משובח", וכמה הדברים יפים ומתאימים על רבינו זללה"ה שלקח רגילותו זו מן משחק השחמט ויישמה לאורך ימיו בכל שטחי חייו.

נתקל במציאות מסוימת היה מחשב סיבתה ברגילותו לחשוב, ובזה קנה הרבה ידיעות בטבע העולם שסייעו הרבה בלימודו.

וכן היה שופע בכל מיני חכמה, כגון בחכמת הלשון לידע ולהבין פשר המילים, והוא כי לא שלטה אצלו השטחיות והיה מגלה ענין ומעמיק בכל דבר שנקרה לפניו, והיה מעיין לפרקים בספר השרשים לרד"ק ובספר הערוך, והרבה פעמים היה מסתייע ע"י כך בלימודו אחר שהבין מילה מסוימת בפסוק לאמיתות פשרה, אזי היה כל הלימוד שלמדו חז"ל מאותו הפסוק מואר באור חדש ומקבל פנים חדשות, וכתוצאה מכך היתה תמורה ניכרת במסקנת הסוגיא, כפי הידוע לכל הנכנסים בחדרי חכמת הלשון, שפעמים בהבנת מילה אחת לאשורה יתחלף הבנת כל ענין כולו.

והאות להיותו מקושר עם החכמה ביותר, עד כדי שכל זיקתו לעולם ומבטו עליו היה עובר דרכה, כי לעת זקנותו כשהיה יושב ומעלה זכרונות, ומספר מעשיות ואימרות מלפני עשרות בשנים, הבחינו שהעד השווה לכל דיבוריו, הוא שבכולם שזורים דברי חכמה, כי מאהבתו לחכמה ומתוך שהיה מייקר המחשבה, זה מה שתפס ועניין אותו בזמנו, בעת התרחשויות או שמיעת הדברים, וממילא זה מה שנותר ונשתמר בזכרוננו מכל השנים.

וכשהיו שרים זמירות שבת, זה לא היה אצלו מן השפה ולחוץ, כפי שהוא בהרבה בני אדם שאין מילות השיר אצלם אלא ליצוק מלל במנגינה, ורוב הזמירות אין ההמון יודע פשרם. ומדי פעם בפעם היה עוצר את השירה ושואל שאלות בכוונת מקור הפייטן, ולדוגמא פעם כששרו 'מנוחה ושמחה' מיד שאל מנין לו לפייטן שצריך לשמוח בשבת ובאמת הוא ענין שדשו בו רבים, ואין מקור ברור לזה שצריך לשמוח בשבת].

או שהיה מתקן תיקונים כפי שהיה נראה לו לנכון, ולדוגמא כשהיו שרים 'קה ריבון' בבית השני 'רברבין עובדיך', אשר העם רגיל לשיר עובדיך כשהו"ו בחולם, היה מתקן לשיר עובדיך כשהו"ו בשורוק, וטעמו כי אין אנו משבחים את הקב"ה על עצם כוחו שזה המשמעות רברבין עובדיך בחולם היינו שכוחו של הקב"ה רב, אלא אנו משבחים על התוצאות מכוחו והיינו על מעשיו וזה עובדיך בשורוק מלשון עובדא.

וכן בנרצה כשהיו שרים קרב יום וכו' והקו"ף בקמץ, היה מתקן לשיר הקוף בפתח, כי בקמץ הוא נשמע כחזון וסיפור דברים ואילו בפתח הוא לשון בקשה ותפילה<sup>2</sup>, וכן עוד רבים כהנה, כי לרוב רגילותו

<sup>2</sup> ומצאתי שכך מנוקד בכמה הגדות קדומות (פסח מעובין לבעל הכנה"ג ונציא תנ"ב, עם פי' זרע יהודה אופנבך תע"א, הגדה לליל שימורים עם פי' מגאוני וחסידיו עולם משנת תרל"ז), אך העירוני שע"פ כללי הדקדוק אף שדרך כלל כאשר המילה היא בבנין פיעל כלומר בקשה או הוראה וכדומה האות הראשונה היא בפתח, אבל ישנו עוד כלל שבבנין פיעל האות האמצעית דגושה, וכאשר אין האות האמצעית מקבלת דגש כגון האות ר' אזי עובר הדגש לאות הראשונה, והדגש מחליפה מהיות מנוקדת בפתח לקמץ, אמנם יל"ע כי שמא אותם הכללים לא ייסדום אלא ממצאי השפה עברית.

במחשבה לא היה חולף דיבור או אמירה על יד אוזנו מבלי שיהרהר בו, ולפיכך היה שם ליבו לכל הפרטים הקטנים שאיש לא שם ליבו אליהם.

והיתה כ"כ מושרשת בטבעו המחשבה שאפילו בערוב ימיו ממש, כאשר לא היה במיטבו ונקלש תוקפו במאוד, אעפ"כ היתה המחשבה פעילה אצלו הרבה מאוד, ופעם נשאל באותה התקופה את השאלה הידועה, מה נשתנתה מכת בכורות משאר המכות שרק היא נלווה אליה התואר מכה בשונה משאר המכות, ואשר נאמרו בזה כמה וכמה תירוצים, אבל הוא ברגילותו לחשוב כל דבר מהשורש ענה תשובה שכל כך הבהיקה בפשטותה, שבכל המכות עצם שמם מורה על דבר רע אבל בכורות מה רע יש בזה, ולכן הוצרך להקדים לה התואר מכה.

וכמו כן באותו הפרק דן אחד לפניו אם גוי אסור לו לעבור על רצון ה' אף בדברים שאינם משבע מצוות בני נח, ורבינו זללה"ה באספקלרייתו הבהירה הגיב לו מיד כלאחר יד, וכי נראה לך שטיטוס לא יענש על כך שהחריב את בית המקדש.

ועוד זכורני פעם בשמחת שבע ברכות של אחד מבני המשפחה בערוב ימיו, ושרו את השיר 'צדיק כתמר יפרח וכו'', והיה כאשר זימרו כולם בלהט ובהתלהבות 'עוד ינובון בשיבה', עצר את השירה ושאל את בני המשפחה מה הפירוש 'ינובון' ולא ידעו להשיבו, ואז ענה כי הפירוש הוא ידברו והוא מלשון גיב [והוא ביאור מחודש ומקורי בפסוק, בשונה משאר המפרשים שפירושו מלשון תנובה ועמיחה, אמנם מצאתי באלשיך שאף הוא פירש כן שינובון הכוונה ידברו], וכל זה כי כל דבר היה מעביר במחשבתו ולא היה חולף על ידו סתם כך.

וכאמור ההרגל במחשבה הביאו לשימת לב לכל הפרטים הקטנים שאיש אינו שם ליבו אליהם, ולדוגמא פעם לאחר שסתיימה תפילת מוסף בר"ה, בא אדם אחד והעיר שנראה לו כי התרועה באחת מן הפעמים היתה קצרה מדי, והעביר רבינו זללה"ה התרועה ההיא במחשבתו ואמר שאינו צודק אלא היתה ארוכה הרבה יותר מכדי צרכה, ויש שחשבו שהוא כתוצאה מזכרונו הנורא שיכל והצליח לשחזר בזכרונו את אותה התרועה, אבל האמת שהוא הסביר את עצמו מאין ידע, כי שם ליבו שכאשר אותו הבעל-תוקע מריע נגינתו עולה ויורדת, ובכל עליה וירידה יש סך מסוים של קולות, וזה העלה בזכרונו כמה עליות וירידות היו באותה התרועה, שאף שגם לזה נערך זיכרון מיוחד מכל מקום אינו כזיכרון של סך הקולות של תרועה מסוימת.

וכן מסופר שכידוע הוא התעסק הרבה בעת בניית בית החולים 'מעייני הישועה' אך לפתור את בעיית הטומאת כהנים, והוא ישב שעות רבות על התוכניות והציע פתרונות ורעיונות היאך להוציא הטומאה שלא תתפשט בכל הבית חולים, ואחר בנייתו בא לסייר בו לראות אם הכל נעשה כיאות, ובעת כניסתו הבחין בעמוד אחד ומיד שאל הרי הוא לא היה בתוכניות, ובזה הפליא כל השומעים שאותם התוכניות היו מורכבות מאלפי אלפי פרטים, וכיצד הוא זוכר נקודה קטנטנה כל כך במפה שראה לפני חודשים



ארוכים, ובפרט שאותה הנקודה לא היתה מן הענין שעסק בו, אבל האמת גם בזה ששימת ליבו היא הביאתו לכך, שכאשר הביט במפה רגילותו במחשבה גרמה לו להתבונן בכל פרט ופרט שבה מדוע נעשה כך ולא אחרת, וע"י זה נחקקה כל המפה בזכרוננו עד שיכל לומר בביטחה כי עמוד מסוים אינו נמצא בה.

ובערוב ימיו אחר שעבר אירוע מוחי, אשר נחסר על ידו חלק ממוחו מפני שנמק בעת האירוע, והוא היה החלק הפועל את היציבות באדם, ובעבור זה נתערר שיווי משקלו של רבינו זללה"ה, והיתה צורת הילוכו כמי שהולך ע"ג דוד עגול אשר מטה רגליו אילך ואילך לשמר שיווי משקלו, וכאשר היה נצרך לירד באיזו מדריגה אם לא היה לו דבר להיאחז בו היה מועד ליפול, ולפיכך היה מנוע ממנו לירד מן המדרכה לכביש אם לא במקום אשר היא מתנמכת ומשתווית עם הכביש, והוא בכוח חשיבתו ובשימת ליבו המופלאה היה מונח ומחושב אצלו היכן הם המקומות הנמוכים שבמדרכה, וכל נתיב הליכתו היה מחושב היטב כדי שיוכל לפנות אל הכביש במקום הנצרך לו.

ווכל זאת משום שלא חפץ להזדקק לטובת אחרים, ולא היה נוח לו שישמשוהו, והיה נמנע מכך במידת האפשר, והוא היתה אחת מתכונותיו החזקות שהיתה עדיפות אצלו להוסיף ולהרבות במאמץ ובלבד שלא להצטרך לחסדי הבריות, ולא צריך לומר בזמן שהיה באיתנו ובבריאותו, אלא אף לכשתשש ועזבוהו כוחותיו היה מתאמץ בזה כפי יכולתו, ולפיכך היה עדיף לו ליגע עצמו בחשבונות לבחון כל דרכו היכן הם המקומות התחתיים שבמדרכה ולא להיסמך על יד זולתו ואפילו מצאצאיו ולירד בכל מקום.

וכן כשהיה עולה מדריגות והיה כאמור נצרך להיאחז במעקה כדי לשמר יציבותו, ולא היתה מספקת לו אחיזה ביד אחת, וברוב המקומות שתי המעקות משתי צידי המדריגות רחוקים זה מזה, באופן שאין באפשרות לאדם לעלות בנוח כאשר שתי ידיו מחזיקות בשתי המעקות, אזי היה עולה כאשר כל גופו מוטח כלפי המעקה, וכך כשהוא מחזיק בו בשתי ידיו היה מטפס במדריגות, ולא היה מניח שיסייעוהו ויסמוך אחת מידיו על זולתו.

וזכורני בלוית הגר"ח גריינימן זללה"ה אשר מפני הדוחק סמכוהו משני צדדיו, על מנת שלא ימער אפיים ארצה, ועמדו משני צדדיו ושילבו ידיהם באצילי ידיו למען יהא אחוז בחוזקה ביניהם, והיו כאשר החל הקהל להתפזר ופחתה הצפיפות מיד התנער וביקש שיעזבוהו, ועל אף שהיה חלוש ומתש באותה השעה ובא בימים והיה נצרך לסמיכה, אלא שלא היה מוכרח לה כבשעת הלוויה, על כן חמק ממנה ברגע שהתאפשר לו (ויעוי' עוד להלן בחלק הענווה פרק י"ג אי רצונו שילווחו ברחוב אם לא שדיברו עימו בלימוד, שכנראה נבע גם מהתכונה האמורה אף שעיקר אכפתיותו היתה בעבור צניעותו)).

ועוד מימד לשימת ליבו הנדירה, היה בכל מיני ביטויים השגורים על לשוננו והמכוון באמירתם ברורה לנו אבל איננו יורדים לחקור תוכנם<sup>(ה)</sup>, ואיננו משימים ליבינו למזרות כלשהי המצויה באותם ביטויים, אבל הוא בשימת ליבו היתירה לא היו המילים וביטויים מתגלגלים בפיו בהיסח הדעת, אלא היה שם ליבו לכל קושי ושונות הנמצאים בהם ומביע תמיהתו, וישנם על כך דוגמאות רבות מספור וקצר המצע מלהשתרע.

ופעם סיפרו לו על מגיד שיעור אחד אשר פתח שיעורו במסכת פסחים בשתי קושיות, האחת המשנה פותחת אור לארבעה עשר בודקין את החמץ ולא נתבאר במשנה באיזה חודש הדברים אמורים, השניה מהו הלשון בודקין את החמץ, הלא את הבית והכלים בודקים שאין בהם חמץ, והיה יותר מתאים הלשון בודקין מן החמץ, ומאוד קילסו על דקדוקו ושימת ליב על כל נדנוד לשון.

### העקשנות

עוד היתה בו מידת העיקשות, או יותר נכון מידת התקיפות, שהיה מנתבה לאפיקים הראויים, לרלות ולהפיק ממנה את מעלותיה הטובות, בין בלימוד התורה ובין בקיום ההלכה, שהיה מתעקש עם עצמו עידן ועידנים באם היה מתקשה באיזה דבר בלימודו, ולא היה מניחו בקושיה ונשאר בצ"ע, אלא היה מחשב כמה ימים ושבועות, וכאשר לא היה מוצא עדיין אחרי הרבה ימים תשובה, אם היה בא אחד ושאלו את אותו הדבר, לא היה מוותר ומרפה ידיו כי כבר הוא מונח אצלו בקושיה, אלא היה מסתער בכוחות מחודשים על השאלה שוב כמה ימים ושבועות, וגם אם אז לא היה מוצא תשובה, לא היה מתיאש ומניחו בקושיה, אלא לכשיזדמן לו היה מעיין בזה שוב בכל הכוחות כבתחילה, עד שביום מן הימים היה מתיישב לו הדבר, וכך היו לו כמה גמרות מוקשות שהיה חוזר ומעיין וחוזר בהם כל ימי חייו [לדוגמא, הסוגיא דאחריך לפלוני, שמעולם לא הבין בהבנה ברורה ובהירה אך פועל הקנין בזה (דאם היו שניים אזי נגדיר את קנין הראשון כקנין פירות ואת השני הבא אחריו כקנין הגוף, אבל אם הם שלושה איזה קנין יש לו לאמצעי בקרקע, ואכמ"ל), והיה שב ומעיין בזה לפרקים].

וכן היה מתעקש עם עצמו להיצמד אל קיום ההלכה בכל זמן ובכל מצב, ולא היה עושה הנחות והקלות לעצמו, אלא היה הולך בדרכו בעקביות ולא נכנע לשום קושי, והיה שגור על לשונו שאין לא יכול יש לא רוצה, שכל דבר אם מתעקשים עליו אזי מסוגלים לעשותו, ובעקשנותו זו הגיע רחוק כל כך בדקדוק ההלכה, שבתחילה בכל מיני דברים אשר אנשים חשבו שבלתי אפשרי לעשותם, ומן הנמנע לחיות בעזרת חיים אשר כזאת, והוא בעקשנותו הגיע והוכיח שכל דבר אפשרי, ובאמת אחר עשותו את אותם הדברים התברר שאין כל כך קושי בקיומם, ואינם סותרים לשטף החיים הטבעיים, כפי שהיה נראה בתחילה.

ווכאן יש לציין, שבאמת בהנהגות שלפי דרגת ומידת חסידותו של רבינו זללה"ה בשאר שטחי החיים, היה מתאים וראוי שיאמצע וינהג על פיהם, אבל היה בהם סתירה לשטף החיים וצורתם הטבעית, זו היתה סיבה בעבורו שלא לחשוש להם, ושלא לקבלם לאורחות הנהגתו.

ולשם דוגמא, מה שנהגו היותר מחמירים בפסח שלא ליגע תוך כדי אכילתם בבגדים בפניהם ובכל כיו"ב, כי למה שיש החמירו על עצמם בפסח שלא ליגע אל האכילה מבלי לרחוץ ידיהם קודם לכן, מפני שידיים עסקניות הם ובשאר היממה שלא בשעת האכילה אינו משגיח עליהם היטב היכן נוגעות וממילא ודאי יגעו במקומות שלא היו נקיים בתכלית לפסח, וא"כ אולי ידבוק בהם משהו חמץ, ולכשיבוא ויאכל באותם הידים יכנס האותו 'משהו חמץ' אל תוך פיו, מעתה על זו הדרך שלא בשעת האכילה כשלא השגיח על ידיו נגעו המה אף בבגדיו ובאבריו, וממילא אם יגע בהם בשעת האכילה מה תועיל לו שטיפת ידיו, הרי אולי על ידי זה יבוא המשהו חמץ הדבוק בבגדיו אל פיו.

ורבינו זללה"ה היה מקפיד לשטוף ידיו קודם שיגע בהם בדבר מאכל או בשולחן וכיוצא בו שאוכלים עליו, אבל מאידך לא מקפיד לשמר ידיו בעת האכילה שלא יגעו בדבר מלבד האוכל וכליו אשר נקיים מכל נגיעה חיצונית בלתי שמורה, ושאלוהו פעם שהרי באותו המשקל של הקפדתו לרחוץ ידיו ראוי אף לשמר ידיו בעת האכילה כאמור, ואמר שעל מצוות התורה נאמר וחי בהם, וא"כ הנהגה זו אשר היא נגד טבעו של אדם לאכול בהשגחה אדוקה על ידיו להיותם מקובעות, לכלוא מעמם את תנועתם הטבעית והרי המה כאזוקות וכפותות, לפי דעתו של רבינו זללה"ה אין זו דרכה של תורה ואין לנהוג כך.

וכל חסידותו המופלגת של רבינו זללה"ה, לא היתה אלא בלהחסיר מאכלים וכיוצא בהם, שאין טבעיות החיים מחייבת להיותם משופעים במאכלים ממינים שונים מכל זן וזן, או במקומות המזיקים טירחה יתירה וכדומה, ובדאי במקום שחשש בו לאיסור גמור או שידע בו מכוח גאונות כי הוא נשלל מצד ההלכה ואזי הם מלהזכיר כל צד קולא שהיא וסטיה מקיום הדין כעצרתו.

ובאמת במוצרי יסוד כגון קמח ושמן וכדומה היה מקל בהם הרבה יותר מב' סיבות, האחת כאמור שהם מוכרחים לעצם החיים, והשנית כי שורש ויסוד הקפדתו היתירה במאכלים על כל סרך פעוט וקלוש נעוץ במידת הפרישות, כפי המעשה הידוע במרן החזו"א זללה"ה שנתעוררה שאלה בדגים שבביתו והורה להתיר, וכשהגישו לו עצמו לאוכלם לא אבה אע"פ שהתירם, וטעמו כי ענין הפרישות לרחוק מתאוות ותענוגי העולם וא"א לפרוש מכל המאכלים, א"כ במקום שיש בו סרך איסור אף קלוש ביותר ואין ההלכה מכרחת ליבדל ממנו, בו אפשר לקיימו ולנהוג ע"י תליה בזה האיסור, ומעתה אותם מוצרי היסוד מצד עצם מהותם לא שייך בהם ענין הפרישות כי אם בריבויים, וממילא אין להיסמך ולהיאחז בהם על כל בדל איסור אשר אינו מחוייב מצד ההלכה.

ובכלל היו רגליו נעוצות עמוק בקרקיעתה של המציאות, והיה מביט נכוחה אל טבעי האדם להלך נגד רוחו, וחלילה שלא להביאו אל תחושת מיאוס בנוהגו בעיר העליון, ורבות הדוגמאות לכך אך לשם משל אציג את ענין העניעות כפי שחינך בביתו לכך, אשר היה מעורב בו לחלוטין וכל הבגדים שנקנו היו צריכים להראות לו בכדי שיאשר מידת כשרותם, והיה בוחן ובודק ומכריע וקובע אימתי מותר ואימתי אסור, והיו לו כמה וכמה הלכות והנהגות וחילוקים ויסודות בזה, כגון שהיה מבדיל את הבגדים הנלבשים בחתונות וקובע בהם כללים נפרדים, אך כל זאת היה בשימת לב ואכפתיות לספק ייצר היופי שבאישוה ולמען לא תרגיש עשוקה וחסירה עד שברבות הימים תפרוק עולה, וכפי שיעיד המעשה הבא.

שחה הרבנית שתחיה, אשר בהיות בנותיו של רבינו זללה"ה קטנות בשנים חדר נוהג פסול בקרב ציבור היראים להלך בבגדים קצרים מאוד, וכתשובת המשקל וכחבעת התנגדות לזה הנוהג ביקש ממנה שיתפרו להם שמלות ארוכות, לא יותר מדי אבל באופן שיבלוט שזה ארוך, אבל הוסיף לבקש שיהיה הבד יקר ויפה מאוד כדי שלא יאמרו שהם לבושות באופן מרושל ומוזנח, והנה בימי השבעה עליו סיפרה אשה אחת כי היתה לומדת יחד עם בנותיו בבית הספר, והיתה שואלת מאמה שתלבישנה בגדים ארוכים וצנועים ובלבד שיהיו יפים כבגדי בנות משפחת ברטלר, הרי שלא זו בלבד שהיתה מגמת הנהגתו זו שלא להשניא על בנותיו את העניעות אחר ויהיו בעבורה ללעג וקלס, אלא אף חרגה השפעתה אלא סביבתם להאחזב להם את העניעות כדת של תורה].

### גודל מעלת התכונות הללו

ואלו השלוש תכונות אופי, של זריזות, התרגלות במחשבה, והעקשנות, אשר כמעט אינם מצויות כיום במחוזותינו, הם יסודיות ביותר בין לגבי לימוד התורה ובין לגבי קיום ההלכה. שרק ע"י הזריזות והחריצות בלימוד משיגים את ידיעת התורה, וע"י ההרגל במחשבה אשר הוא שולל את עצלות המחשבה מעיינים בתורה כראוי, ובאים לידי שקיעות ומונחות בלימוד בכל עת, כי אין המחשבה לטורח והיפוך זאת, וע"י העקשנות משיגים את עומק הסוגיות הקשות, ואין מתיאשים ומוותרים ומניחים לקושיות, אלא מסתערים עליהם בכל הכוח שוב פעם ושוב למשך כל שנות החיים.

וכן לגבי קיום ההלכה, הזריזות היא הבריה התיכון לקיים את הכל המצוות וההלכות במלואן בכל דקדוקיהם ופריטיהם, וההרגל במחשבה הוא המוריד את ההלכה אל כל שטחי החיים, בשימת לב על כל הבעיות העצות בשטף החיים, והעקשנות היא הנותנת את הכוח לקיים את ההלכה בכל מעב מבלי להירתע משום קושי, בין קושי במאמץ, בין קושי בזניחת הרגלים, ובין קושי מזלזול הבריות. ומעתה כמה מוכרחות לאשר יחפוץ להעפיל בשגב, והם אשר יובילו את האדם בסולם העולה השמימה, ומן הסתם הרבה מגדלותיו של רבינו זללה"ה נשפע מאותם שלושת התכונות היסודיות הללו.

## רגשותיו

### חיות וחדות רגשותיו

הרגשתו לא נפגמה בכחוא זה כל ימי חייו, ובדברים שבני-אדם מן שורה נשחקה הרגשתם לריבוי נפיעותם, היה הוא חי ורוגש בהם. כגון שהיה שומע על איזה עוולה שנעשתה, תמיד היה קופץ כנשדך נחש וסוער ורוגז איך נעשתה כזאת, וכן כשפעם ישבו כל המשפחה יחד ומישהו סיפר על פגיעה שפגעו בת"ח אחד, מה שבעיני בני-אדם יש שהוא כסיפור חדשות והמעולים שבהם חולף בהם זעזוע קל, אבל הוא הלך ונסגר בחדר ושמעו איך שהוא נסער ביותר ואחוז זעזוע, ופעמים שהיה יכול לשובב כמה שעות בהיותו נתון בזעזוע עמוק, כשהוא אינו מעכל איזה מעשה נבלה שנעשה, מפני שלא היה מסוגל לקבל ולהשלים עם זאת שקיימות ונעשות עוולות בעולם, כי לא נסחף והתבלבל מהעלמא דשיקרא אשר אנו חיים בו, שהוא מביא להתרגלות לעוולות ולקבלתם כדברים מן השורה.

וכל זאת כי היה ליבו חם ומלא חיות, ואדישות הרגשות וכחות החושים, אשר מצויים רבות לדאבונינו כיום, לא כבשו את ליבו, ולא כבו ולא עוממו רגשותיו, אלא תמיד היו חיות ופועמות בקרבו ברענונות ובחיוניות, והיו מזוקקות ובהירות, חדות וברורות. וכל זה נבע מכוח תורתו הגדולה, אשר העניקה לו לב רחב ומבין לחדד ההרגשה עד דק במידה נדירה, כמו שפירש רש"י מה שאמרו בגמ' (תענית ד' א') האי צורבא מרבגן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה, "שיש לו רוחב לב מתוך תורתו, ומשים ללבו יותר משאר בני אדם".

והוא ממש כלשון המורגל בלשון רבותינו חכמי הש"ס פעמים לרוב "אין רוח חכמים נוחה הימנו", ולפי פשוטו המכוון הוא כי אין חכמים מרוצים ממנו בגלל מעשיו, וכעין זה באמת פירש הרמב"ם בפירוש המשנה (שביעית פרק י' משנה ט') שהחכמים מרוצים ממנו וכשר בעיניהם מה שעשה, אולם רש"י (בבא מציעא מ"ח א') פירשו למאמר זה באופן אחר, ואף כי המכוון בכללותו היא כפי פשטות ההבנה אף לפירוש רש"י, מ"מ בעומקה עצם ביאורה הוא שונה ונראה הוא כאילו נאמר על רבינו זללה"ה, וכך כתב: "אין נחת רוח לחכמי ישראל במעשיו של זה, אין דעתם נוחה עליהם, הימנו על ידו", הווי אומר כאשר חכמי ישראל מתוודעים למעשה אשר איננו כואות, אין דעתם נחה ורגועה מפני התוודעותם לאותו מעשה, אלא רוגשת וגועשת בקרבם מחמת רתיחתם וזעזועם.

וההתבטאות לכך להיות לבו חם מרגיש, מבלי אדישות וכחות, היתה בכל שטחי ומישורי החיים, בין בלימוד התורה שהיה מלא אכפתיות כלפי כל דבר תורה ששמע, ולא היה עובר על יד אוזנו בחוסר ענין, אלא אם היה ישר בעיניו היה שמח ועולז בו, ואם סטה מן האמת היה מיד מתקיף בקולות וברקים ולא היה יכול להתאפק, וכך היה כל לימודו בריתחא גדולה ונכתב על זה בהרחבה להלן פרק ז', ובין כשהיה שומע על מצוקה של איזה אדם, מיד היה נחלץ לעוזרו ולא היה מתעלם ומשתמט.

### חמימותו ואכפתיותו לכל דבר שבקדושה

וכן כשהיה מתוודע לאיזו בעיה או דבר תקלה ומכשול, או לכל דבר המזיק טיפול מיד היה חש לטפל בו, ולא נח ולא שקט עד שבאה הבעיה אל פתרונה, ובניגוד להרבה בני-אדם שמתוודעים לכיוצא בזה, אשר שומעים ויודעים אפילו לחוות דעתם כי יש לטפל בזה, אבל אין חושבים שהדבר קשור אליהם ונדרשת מהם איזו עשיה, ומתעלמים ומאבנים את ליבם וממשיכים הלאה בחייהם, וכל זה נובע מהאדישות והאי-אכפתיות באמת מן התקלה, אבל כל מי שחם ליבו לכל דבר שבקדושה – כרבינו זללה"ה – מיד הוא מזדעק ומזדרז לפעול לסלק ולהסיר התקלה, ולא תמוש מליבו הדאגה עד שלא ישוב המצב לתיקונו.

כגון שהיה פעם באחד העיתונים תמונה של פנים איזה בית הכנסת, ונשקף בתמונה עמוד התפילה ועליו כתוב שם הוי"ה, והיה השם הקדוש מתגלגל באשפותות, ומיד כשנתוודע לכך נחלץ חושים לשוב ברחובות לאסוף ולקבץ כל העיתונים, ולא חס לא על כבודו ולא על זקנותו, שהיה אז בן למעלה משבעים שנה.

וכן פעם בחולו של מועד ראה אדם עוסק בעביעה, ובא יחד עם ידידו הגר"י בויאר למחות על כבודו של מועד, ואמר אותו צבי כי מותר לו שאין לו מה יאכל, ואמרו לו שעדיין יתחלל המועד על ידי שאין כל הרואים יודעים שהוא אין לו מה יאכל, ולפיכך שילמו לו מכיסם כל הממון הנצרך לו. ופעם שמע על תאונה שאירעה שנדרסה ילדה ורחמנא ליצלן מצאה שם את מותה, והיה דם ניגר על הכביש, ועל פי דין הוא מחויב בקבורה, ובאותם הימים עדיין לא קם ארגון זק"א אשר הוא עוסק במעווה זו, ותיכך כששמע נחפז מאוד למקום ההתרחשות כדי לגרר הדם מעם הכביש, ועוד רבות כהנה.

ואע"פ ששלושת הדוגמאות הללו נבעו גם ובעיקר מיראתו הטהורה, מכל מקום הרי יראתו אף היא נולדה מן הלב החם והחי הזה. ועוד הרי כמה וכמה אנשים שיראת ה' טהורה מקנת בקרבם ובחייהם הפרטיים יגשו אל כל דבר באימה וברתת לעשותו ככל מצוותו ומשפטו, ולא יהא שום מניעה בעולם אשר תניעם מעשות איזה דבר לתיקון עצמם ונפשם, אבל דברים כדוגמת האמורים למעלה חולפים על יד אונם ואינם משימים על ליבם, או שעומדים לנגדם ועיניהם כאינם רואות, והרי מעשים שבכל יום אשר עיתים שהתיבה שמניחים בתוכה הגניזה מגדישה וזולגים כתבי קודש אל הקרקע בבזיון, וחולפים על ידה הרבה יראי שמיים ועיניהם כביכול טחו מראות ואינם נוקפים אצבע, ועומדים כך יום או יומיים ואין איש שם על לב, וכן הרבה דוגמאות כיוצא בזה ולא באתי להיות מוכיח בשער חלילה, אלא להורות על ייחודו ועל מעלתו של רבינו זללה"ה אשר נתגדל ונתעלה למעלה מסביבתו, אשר לא היתה אצלו הפרדה בין המחשבה לעשייה, אלא כל שהיה מבורר אצלו במחשבה שהוא נצרך לעשותו מיד היה קם ועושהו מבלי להתעצל.

#### הנהגות כתולדה מרגשותיו

והיו אצלו הרבה הנהגות אשר לא היו דין או הלכה הכתובים באיזה מקום, אלא נבעו מהרגשתו הזכה שאין ראוי וכשר להיעשות כן. לדוגמא, בטרם שהיה לו גרסור בשבתות לא רצה לקנות מזגנים לביתו, כי חש על כבוד שבת שלא תהא מזולזלת ומופחתת משאר ימות השבוע, וחילוף מה שתהא השבת לעונג אחר ההרגל במיזוג תהפך ליום סבל וצער, ולאחר שהרגנית שתחיה לא חשה בטוב והיתה זקוקה למיזוג, והתקינו לה מזגן במטבח ששם היתה עיקר שהייתה במשך השבוע, לא נתן להפעילו במוצאי שבת, כי אז ייווצר מצב שבשבתות החמות ימתינו כל השבת מתי תצא ויוכלו כבר להפעיל את המזגן, וכמה ביוון וזלזול יוסב מכך לשבת, ולא היה מתפשר בזה בשום מצב, כגון שהיה חל יו"ט בשני בשבת ומיד במוצ"ש נכנסו למטבח לבשל והיה חס שם לא נתן להפעיל את המזגן, כי היה חס ואכפתי על כבוד שבת.

וכן היה סולד ומתרחק מכל דבר שריח עבירה דבק בו, ולפיכך לא ציין בסעודת הלל והודיה, את יום הגעתו לארץ ישראל בבריחתו מהמלחמה האיומה, כי ביאתם לארץ היתה תוך חילול שבת שעלו לרכבת בשבת, ואע"פ שבזמן המלחמה לא היו מחשבים מתי הוא פיקוח נפש ומתי לא אלא תמיד היו מחללים שבת, וכך עשה באותו הזמן כל בן-ישראל שברח מן המלחמה, והיה ראוי ונכון לעשות כן, מפני שאם היו מרבים בחשבונות לבסוף היו באים למצב של פיקוח נפש, אבל כיון שלאחר מעשה לא היה נראה לו מוצדק שחיללו שבת, בהרגשתו הנקיה הרגיש שאין ראוי לחגוג יום כזה שנעשה בו חילול שבת.

וכן היה מתרחק מאוד מכל תמיכה במחללי שבת, והוא היה רגיל לשתות קפה מחברה מסוימת, ופעם טענו בפניו שאותה החברה נותנת חסות לאיזה גן חיות בירושלים שהוא מחלל את השבת, ולא היה בידו לברר אם אמת נכון הדבר, אבל מיד פסק מלהשתמש בקפה של אותה החברה, על אף שאין זה אסור מן הדיון, אלא אין זה אלא דבר טוב שאין ראוי לתמוך ולסייע בידי עוברי עבירה, ואפילו שלא היה זה דבר ברור אלא סרך ונדנוד שלא היה מבורר אל נכון, אעפ"כ הרחיק עצמו מזה.

וגם היה מקפיד שלא להיכנס לבנק, שהוא מקום שעיקר העסק בו ולמטרה זו הוקם כדי להלוות בריבית, ולפיכך אף לצרכי היתר לא אבה להיכנס אל בית-עבירה כזה, עם זאת שהיה טורח בטירחות מרובות ועצומות לעשות היתרי עסקא לבנקים, היה חש סלידה ותיעוב ממקום טומאה כזה, וכן אירע פעם שהיה צריך טלפון, ואמרו לו כי בסמוך בתוך איזה בנק יש טלפון, ואמר האם גם לחנות לממכר דבר אחר אכנס בשביל טלפון...

וכן היה מתרחק מכל מקום טומאה, ופעם שהיתה הצבעה על אחד מהחוקים שהוא ניסח ויכתב בהרחבה להלן פרק י"ב, והיה צורך שישב עם החכ"ם בכנסת לעזורים לענות תשובות נכונות, לא רצה בשום אופן להיכנס אל היכל הכנסת, והפיתרון היה שישב בחדר צדדי ובכל פעם שיזדקקו אליו יצאו

לשאלו, ואחר שנתרבו המקרים האלו שיצאו להיוועץ בו, שאל בחרון אחד מראשי הכנסת, מי הוא 'השפן' הזה שכל הזמן אתם יוצאים אליו, והוא עוזר ומסייע בידכם.

והיה עושה דברים שלא כפי המקובל ומשונה היא עשייתם, אשר היתה הרגשתו מלחשת לו שכן ראוי ונכון להעשות, וכגון במועדים בחולו של מועד היה לעיתים מקבץ את בניו בעיצומו של יום, לישב ולזמר שירים ותשבחות להלל ולשבח לבורא עולמים, שכך השיג בהרגשתו כי זאת היא הדרך לקיים את מצוות השמחה במועד, שע"י השירה הנפש עולצת ועולזת, ודברים פשוטים הם אלא שכמעט ואין בנמצא לעשותם.

### פרק תשיעי

## השקיעות

שקיעותו בתורה היתה בדרגה שאינה בנמצא, ובאהבתה היה שוגה בה תמיד, וכל התיאורים הנוראים האמורים בחז"ל בגדולי האמוראים, שמתוך שקיעותם בתורה מבלי משים היו יוצאים חוץ לתחום בשבת (עירובין מ"ג ב', ובירושלמי ברכות ה' א'), וכן מה שאמרו עליו על רבי אלעזר בן פרדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי (עירובין נ"ד ב'), והמעשה ברבא עם ההוא צדוקי (שבת פ"ח א') אשר בשעת עיונו ישב על אצבעותיו ונלחצו ונמעכו עד שהיו נוטפות דם ומגודל עיונו לא שם ליבו, לא פסו מן הארץ והם היו דברים שבכל יום אצלו, וכן עור הרבה תיאורים אחרים בדומה להם היו רואים בו כל השוהים בסביבתו מדי יום ביומו, אשר דוגמאות מהם יקובצו בדברים שלפנינו.

### כל היום היא שיחתו

היה כולו תורה, ותמיד היה שקוע ומונח בתורה, והיא היתה ציר חייו שכל תהלוכות החיים סבבו סביבה, ולכל מקום שהלך היתה תורתו עמו, ועמה היה אוכל והיא היתה שיגו ושיחו ועסקו העיקרי עלי תבל, ובכל מצב שהוא היה מונח כולו בתורה, ואפילו בשמחות שהיה מחתן בניו או נכדיו, לא ראוהו יושב סתם אלא תמיד יושב ומחשב באיזה דבר, ופעם אמר הגר"ח גריינמן זללה"ה שאותו אינו חושש להזמין לשמחותיו, כיון שלו זה ודאי לא יגרום ביטול תורה, וכן היתה תקופה שהיה נוסע פעם בשבוע לירושלים לראות מקרוב עשיית הבתים לתפילין שיעשו כדת וכהלכה, ופעם אחת שאלו הגר"מ אטיק האם הנסיעות אינם מפריעות לו ומבטלות אותו, והשיב כי לו זה לא משנה שבכל מצב הוא חושב בלימוד, ואדרבה הנסיעה שהיא בשטחים פתוחים מפרה לו את המחשבה.

ואף בימי השבעה על אמו לא פסק פומיה מגירסא, וכל גדולי התורה אשר באו לנחמו שוחחו עימו בלימוד ללא רתע, ביודעם שאין בו היכולת לחדול מכך, כי לא היה יושב והוגה בתורה אלא היה צפים



ועולים לו מחשבות בעל כרחו, וכן כשהיה צריך להיכנס למקום שאסור להרהר שם בדברי תורה, היה מהלך זמן מה כשראשו תפוס בין ידיו על מנת להשקיט המיית מחשבותיו בכדי שיוכל להיכנס לאותו מקום, והיה קורא באותו מקום בספרי חכמה כדוגמת חכמת הרפואה כדי להסיט מחשבתו מלימודו, וע"ז קנה הרבה ידיעות בחכמת הרפואה.

וסיפר החברותא שלמד עימו בשעות אחר הצהריים, שפעם הלכו להתפלל מעריב ובגמר התפילה המתין לו בכדי לשוב עימו, והוא הסתובב מאחורי בית הכנסת אנה ואנה כעשרים דקות, מאחר שלא יכל לומר ק"ש בכוונה כי מוחו היה תפוס בסוגיא שלמד, עד שמצא רגע ששקטו המחשבות ונעמד ואמר ק"ש בכוונה ואז שב לביתו, ועוד סיפר שבשעת לימודם לפעמים היה צריך לברך 'שהכל', והיה מסתובב זמן רב ומתרכז לברך, כי היה קשה לו לפנות את מוחו מעיון הלימוד.

ובשנותיו היותר מאוחרות לא היתה בו היכולת לעשר כי לא היה יכול להינתק ממחשבותיו ולהתרכז במעשרות (היה מקפיד לעשר בנוסח הארוך), ואחר שהיה מתעכב זמן מה ונוכח שאין הוא מסוגל להתרכז במעשרות, היה מבקש שיניחוהו לבדו בחדר ואזי יהיה באפשרותו להתרכז, וכך עשו ולאחר שעברה כמחצית השעה וראו שאינו יוצא באו לראות מה קורה עמו, והנה כאשר נכנסו נוכחו לראות שעדיין לא עישר אלא מיד כשהתפנה החדר ושב השקט לשרור מיד שקע בלימודו.

וכאשר רבו מעבים כאלו הפסיק לעשר והיה נותן שליחות לאחר לעשר, וכאן נתרגשה בעיה חדשה, שהיו לו חששות שאין לו קנין חצר בביתו (ואין כאן המקום להאריך בפרטי הדבר) וכל עוד שלא קנה אינו יכול ליתן שליחות לאחר, ולכן היה עומד ומתאמץ זמן מה כדי להתרכז בכוונתו לקנות, ופעם שאלו בנו הרי דברים שבלב אינם דברים ואין נערכת כוונה לקנות, והשיב שאני אם אבוא לבי"ד ואטען שקניני אינו קנין כי בסתמות איני יכול לכיין לקנות בי"ד יקבל את הטענה, ולפיכך אני שונה משאר כל אדם ואני נצרך לכוונה בקנין.

ובכל לילה כאשר קרבה השעה היעודה ללינתו, היה משקיע מאמצים ותחבולות להינתק מחבלי מחשבותיו ולהשקיט מוחו כדי שתוכל ליפול עליו שינה, והיה מתפלל ערבית אחר לימודו ואחריה סועד את ארוחתו כדי ליתן רווח בין הלימוד לשינה, וכאשר היו משוחחים עימו באותה שעה בלימוד והיו נוטים הדברים לדבר העריך עיון מיד היה מפסיקם, וכמה פעמים שהיתה טורדתו שאלה גדולה לא היה מסוגל להירדם, והיה מסובב אנה ואנה עד אישון ליל עד אשר נתיישר לו ואז היה פורש לשינה.

ואף בהילוכו בדרכים תמיד היה אפוף ומונח במחשבות של תורה, ולכל מקום שהלך תורתו עמו והיה נושא ונותן בה עם עצמו, והיה זה מחזה נפוץ ואופייני כאשר בעת הילוכו היה פוגע באחד מידידיו הגדולים, מיד היה נפלט מפיו מבלי הקדמת שלום "מה הביאור ברמב"ם פלוני" וכדומה והיה בכך לסמל ולדוגמא בעיני רבים אשר ראו בו ס"ת מהלך, והיו מביאים בניהם לזון עיניהם במראה הגדול

הזה, והיה בזה קידוש ה' גדול, וגם היה פועל רבות בלב הרואים שהיו חושבים לעצמם, במה הוא חושב ועוסק ובאיזה דמיונות והרהורים ריקים אנו עוסקים.

ופעמים שהיה משכה שמעתיה ולרוב שקיעותו לא היה שם ליבו להיכן הוא הולך, והיה מרחיק בהליכתו ומגיע לרחובות ושכונות שאינו מכיר, וכשהיה מתעורר משקיעותו וחפץ לחזור היה מגלה שאיבד את דרכו, והיה זקוק להיעזר ולהסתייע בעוברים ושבים שיכוונוהו אל מקומו, ופעם לרוב שקיעותו נמשך בהליכתו לשכונה של אינם שומרי תורה ומצוות, ומבלי שימת לב נכנס אל חצר אחת והתעורר ממחשבותיו כאשר התנפל עליו כלב גדול שהיה משוטט באותה החצר.

והרבה פעמים היה נעמד על מקומו באמצע הילוכו ושוקע במחשבותיו, ופעם היה בימי בחרותו אחר פטירת החזו"א כאשר למד בישיבת מיר בירושלים, שבדרך הילוכו הקבוע היה נעצר באיזה מקום לזמן מה למול איזה בית וכנראה היה לפני איזו פניה או מדריגות, ואחר שהיה אפוף במחשבותיו כאשר הוצרך לשנות משטף הילוכו ממילא היה נעצר ושוקע במחשבותיו לאיזה זמן, עד שהיה מבצע הפניה הנדרשת, והיה נדמה לאותה משפחה אשר דרה שם שהוא נעצר בכדי להתבונן אל תוך ביתם, מאחר שלא נודע להם עוצם שקיעותו בתורה, ולכן עמדו והוציאו דיבתו רעה ברבים, והוא בהיותו מונח כולו בלימוד לא התוודע לכך ולא שינה מהנהגתו זו, עד אשר הוצרך הגר"י שפירא זללה"ה שהיה מוכר בירושלים של אותם הימים כגדול בתורה, להזדווג עמו בהליכתו ולשוחח עימו בלימוד, למען ידעו גדולתו בתורה שאינו ארחי פרחי החשוד על כגון זה.

וכן סיפר אדם אחד, שבהיותו נער היה קרוב לנשירה, ודמותו של רבינו זללה"ה היתה חקוקה תמיד לנגד עיניו, והיא הצילתו מרדת שחת. וכך היה מעשה, שפעם בנערותו בער"ה לקחו אביו ברכבו לאמירת סליחות קודם אור הבוקר בביהכ"נ לדרמן, והנה באמצע הנסיעה עצר אביו את רכבו באמצע הכביש לזמן מה לפני מעבר חציה, ושאל לאביו מדוע הוא עומד על מקומו ואינו ממשיך בנסיעה, ואמר לו אביו תראה אתה, וכאשר הציץ מן החלון ראה את רבינו זללה"ה עומד באמצע הכביש אחוז בשרעפיו ומנותק מן העולם, ומאחוריהם כבר נתקבעה שיירה של מכוניות ואין מצפצף, והמראה הגדול והנורא הזה היה עומד לנגד עיניו תמיד, ומוליד בו השקיקה להיות משוייך לעולם נעלה שכזה.

וכל פעם קודם שהיה יוצא ללכת היה נעצר רגע אחד לחשוב במה יעסוק בשעת הילוכו, ורק אחר שהכין לו חומר חשיבה היה יוצא ללכת, ואף שאמר פעם כי על פי רוב הרעיונות וההברקות שעולים לו בשעת הילוכו לבסוף אינם עומדים במבחן האמת, אעפ"כ לא היה נותן לעצמו לבזבז הזמן לריק, וכן בסעודות שבת לא היה יושב ומפטפט בדברי שיחה על דא ועל הא מהויות העולם, אלא כל סעודה היה פותח ספרים ומעיין בהם, ולא שהיה מנותק מהסעודה ומן המסובים, אלא שכל השיג ושיח עימו היה בדברי תורה והם היו הסיפורי חדשות בשבילו.

וכן שמעתי פעם, כי בצעירותו כשהיה נזקק לעיתים לשמור בלילה על אחד מילדיו הפעוטות, כאשר היה התינוק ממרר בבכי והיו צריכים לנענעו אילך ואילך, ראוהו בנוי שלקח חבל וקשר עמו רגלו לעגלת התינוק, ובהזזת הרגל היתה מתנועת העגלה, וכל אותו הזמן היה ממשיך להגות בתורה עד רגיעת התינוק, ועל אף הקושי והמאמץ שבדבר לא היה בזה עילה לבטלו מלימודו.

והיה מאבד את אומדן הזמן כאשר היה שוקע בתלמודו, והיה יכול להתמשך כך שעות מבלי משים, והיה מתעכב הרבה בביהכ"נ בליל שבת היות והיו שניגשו אליו לשוחח עימו בלימוד, והוא לא ידע שהתאחרה השעה הרבה מאוד, וכן בצעירותו כשהיה לומד חוץ לביתו, היה יכול להמשך שעות ע"ג שעות מבלי משים במרוצת השעון, עד שמרוב דאגה בראשית חייהם היתה הרבנית שתחי' יוצאת לראות מדוע הוא מתמהמה מלשוב, וכמה פעמים היתה באה לכולל חזו"א באישון ליל לקוראו להזכירו השעה, ותחת הכולל היתה פוגשת הרבה פעמים את אשת הגר"י פוזן שליט"א שאף היא היתה באה להביא את בעלה, שיחד היו לוחמים במלחמתה של תורה באותה השעה (מפי בן הגר"י פוזן).

ולרוב ריכוזו ושקיעותו לא היה שם ליבו לכל הסובב, ולכשנחלש באחרית ימיו אמר ששם ליבו שאנשים אומרים לו שלום ברחוב והוא אינו משיב להם, ונסתפק אם רק עכשיו התחילו לומר לו שלום או שכך היה מאז ומעולם אלא שהוא לא שם ליבו אפילו לאמירת השלום, ובאמת כך היה שאפילו בנוי היו ניגשים אליו ברחוב לא היה שם ליבו שהם עמודים לצידו וק"ו שלא היה משיב להם שלום, ובעת חולשתו אמר אחד משכניו, שכבר ארבעים הוא גר בשכנותו ואף פעם לא אמר לו שלום ולפתע החל לומר לו, וכן בעת חולשתו היו אנשים משיחים ונהנים מכך שבשמחות הוא מקבל פני הבאים והוא שרוי ושמח עמם, מה שלא היה בשנים קדמוניות שהיא מנותק ומרוחק מהסביבה ושרוי בעולם משלו, ובני המשפחה היו מבכים מרה על זאת על שנחלש כוח תורתו ושוב אינו שקוע כמקודם.

#### באהבתה תשגה תמיד

והיה מתנתק מכל הווייתו בעת ששקע בלימוד, ומעשים שבכל יום שאמרו לו שמישהו התקשר והיה מרים בקבוק שמן שהיה מונח לצידו באותה שעה והיה מדבר אליו, או שהיה מהלך ברחוב והחל לירד גשם והיה מרים המטריה כלפי מעלה אך לא שם ליבו שהותירה סגורה והוא מהלך ונרטב, וכן זכורני מעשה שבאמצע קדושה לפתע נעקר ממקומו והחל להלך אנה ואנה לתמיהת כל הסובבים, לרוב שקיעותו באיזה ענין עד שלא שם ליבו היכן הוא עומד כעת.

אך לא היה מזולזל מחמת כן, שהיו הכל מכירים בגדלותו וברום ערכו, והיתה תורתו מכרזת עליו בחוץ, וחילוף זאת הדברים הללו השפיעו לגדלו ולחשיבו בעיני העם, וראוי להביא כאן את דברי הנצי"ב בהרחב דבר (דברים י' כ"ב) "ואמרו בעירובין דף נ"ד זה רבי אלעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי, פירוש שאע"ג שהיה נראה כמו שוגה

מדרך העולם, מכל מקום לא היה רבי אלעזר בן פדת לבז, ואדרבה היה מכובד מאד, והוא משום שהכירו בו שהיה באהבתה, היינו באהבת התורה שכח את עצמו, והוא תהלת האדם ותפארתו.

וסיפר פעם איזה אדם שראהו מגיע להתפלל שחרית, והוציא הטלית והתעטף בה, ואז טרדתו איזו שאלה והחל לסובב אנה ואנה ולהוציא ספרים עד אחר שנגמרה התפילה במנן שרצה להתפלל בו, והוא כשראה האנשים מתפזרים והוא מעוטף בטלית לבד חשב שכבר התפלל, ופשט הטלית ורצה לשוב לביתו, עד שבא אליו אותו אדם והזכירו שעדיין לא התפלל. ובדומה לזה סיפר אדם שהתפלל עמו בשבת, ובאמצע הקריאת תורה החל לסובב אנה ואנה בהגותו באיזה שאלה, עד שבשלב מסוים פנה אל ארון הספרים והיה מעיין בהם, ולא שם ליבו שכבר עמדו הציבור להתחיל מוסף, ופנה אליו אותו אדם ליידעו על כך, וכאשר פנה אליו מיד החל להרעות לפניו כל הענין שהוא עוסק בו עתה, ולא יכל להסיטו משטף לימודו לאמור לו שעדיין לא התפלל מוסף.

ומי יודע כמה פעמים אירע כזאת ולא היה מי שיידעו על כך, ואמנם בזה ונתקיים בו מאמר הכתוב באהבתה ישגה תמיד, וכמו שאמרו בירושלמי (ברכות ה' א') ריש לקיש מנהגו באוריתא סגין הוה נפיק ליה לבר מתחומא דשבתא והוא לא ידע לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד ומחמת שהיה נוהג ומהרהר הרבה בתורה ומתוך המחשבה הלך בשבת חוץ לתחום ולא ידע מזה לקיים וכו' תשגה תמיד אף שתבוא לידי שוגג (פני משה), והיינו שנדרשת מהאדם שקיעה כזאת בתורה אע"פ שעל ידה מבלו משים ישגוג בקיום המצוות, וכבר אמר פעם הגר"ד לנדו שליט"א שכשרבינו שוקע בתורה הוא פטור מכל המצוות והטעם כאמור.

ובעת שהותו בבית החולים כאשר החלים מאירוע מוחי קשה שעבר, והיתה מבולבלת דעתו והיה כשיכור עד שלא ידע מה נעשה עמו, ושאר אנשים במצבים שכאלו שאינם שולטים בעצמם, אזי מתגלים כל צפונותיהם והחבליים והשטויות אשר שרויים בהם, אבל הוא לא פסק מלהשיח בדברי תורה באשר בה היה מונח כולו, ופעם הגיעה רעייתו לבית החולים ואמרו לה שמשחו מוזר קורה, הוא כל הזמן מסתכל על הקירות והחפצים וממלמל 'ראשון' 'שני', היא הרגיעה שזה סימן טוב שהוא חוזר לעצמו, ושאלה אותו במה הוא עסוק, והשיב שנגמרו לו כל הנושאים שהיה עסוק בהם לפני האירוע, אז הוא החל כל לחשב אחד מהטמאים שהיה נכנס עכשיו לחדר הזה, מת, זב, מצורע וכו', מה היה דינם של כל אחד מהכלים שבחדר, תוך כדי להביא בחשבון מאיזה חומרים הם עשויים והאם חיבורם נחשב חיבור וכו', מה יהיה ראשון לטומאה ומה שני וכו'.

ובאותה העת שכב לצידו רב מבוגר שעבר אירוע מוחי קל ועמד להשתחרר לביתו בחיות מצבו תקין, ופעם הגיעה אחות ופנתה בטעות לרבינו זללה"ה בשמו של אותו הרב ומיד עמדה על טעותה, ואמר אותו הרב לאחד מהבנים ששהה באותו הזמן לצידו של רבינו, כי שמע את טעות האחות והאמת היא שהיה רוצה להתחלף איתו, והביע הבן את פליאתו הרבה כי באותו הזמן הגיע רבינו עד שערי מוות

ודעתו היתה מבולבלת, והשיב אותו הרב אני שוכב כאן לעידו בכל שעות היממה, וכל האנשים כאן שהם במצב כשלו גם החשובים שביניהם כל הזמן מלהגים בהבלים שהיו מונחים בהם בעמקי הלבב פנימה, אבל הוא לא פוסק מלהגות בדברי תורה ולכן על אף מצבו הקשה הייתי רוצה להתחלף עמו.

## פרק עשירי

### הריתחא דאורייתא

#### במלחמתה של תורה

איתא בתוספתא סוף מקוואות. פרה ששתתה מי חטאת ושחטה בתוך מעת לעת זה היה מעשה והיה ר' יוסי הגלילי מטהר ור' עקיבא מטמא סייע ר' טרפון את ר' יוסי הגלילי סייע ר' שמעון בן ננס את ר' עקיבא סלק ר' שמעון בן ננס את טרפון סלק ר' יוסי הגלילי את ר' שמעון בן ננס סלק ר' עקיבא את ר' יוסי הגלילי וכו' באותה שעה קרא ר' טרפון המקרא הזה ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל זה ר' עקיבא ואני ראיתי והנה צפיר עזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזית בין עיניו זה יוסי הגלילי ותשובתו יובא עד האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עומד לפני האיל וירץ אליו בחמת כחו וראיתיו מגיע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר את שתי קרניו זה עקיבא ושמעון בן ננס ולא היה כח באיל לעמוד לפניו וישליכוהו ארצה וירמסוהו זה יוסי הגלילי ולא היה מציל לאיל מידו אלו שלשים ושנים זקנים שנמנו בלוד וטהרוהו.

אותו התיאור הנורא חוד של מלחמתה של תורה בסער ובגעש דר' עקיבא 'מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו' ו'ירץ אליו בחמת כחו' ו'יתמרמר אליו' כפי שתיאר ר' טרפון, לא חלף מן העולם ואינו הולם רק לדרגת הני תנאי קדישי דהינהו ואורייתא חד, באשר אנו ראינו זאת יום יום שעה שעה, שכל לימודו היה בריתחא גדולה בסערה ובצעקה בקולות וברקים, ולמשמע כל סברא שאינה צמודה בתכלית לאמת היה מזדעק ואורייתא קא מרתחא ביה, והיה משיב בתקיפות ללא כל משוא פנים, והרבנית שתחי' מעולם לא הורגלה לצעקותיו והיתה מגיעה לעיתים במרוצה לחדר לימודו בשואלה בחרדה "מה קרה".

ועוד מטל ילדותו היה לוחם מלחמתה של תורה בגבורה ובעוז, וכפי שמספרים שהיה צועק ומצווח בעת לימודו עם מרן החזו"א, ומבאי ביתו של מרן זללה"ה חששו שיפגע בבריאותו ולפיכך רצו למונעו מכך, והחזו"א עצרם באומרו 'זה בסדר זה בסדר', וכשלימים הציעו לשדכו עם רעייתו לעתיד בתחילה מיענה חמותו בזה השידוך, כי היו הם מבאי ביתו של מרן החזו"א זללה"ה וכמה וכמה פעמים היתה נוכחת כאשר היה מצווח רבינו זללה"ה על רבו ככרוכיא, ועל כן לא חפצה ליקח לחתן מי שלא נהג

כבוד כראוי במרן החזו"א, עד שהסבירו לה שאין מי שנוהג כבוד במרן החזו"א יותר ממנו, אלא שהתורה היתה מסעירה עשתונותיו עד שלא היה יכול לעצור בעצמו, ופעם בערוב ימיו של רבינו זללה"ה עבר הגראי"ל שטיינמן תחת ביתו, ושמעו לוחם מלחמתה של תורה בעוז ובתעצומות, והפטיר "האריה עדיין שואג".

ואיתא בעירובין י"ח ב', כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב שנאמר ולא אמר איה אלוה עושי נתן זמירות בלילה. ופירש רש"י מי שנותן זמירות של תורה בלילה ולהכי נקט לילה שהקול נשמע מרחוק, והוא היה תמיד קולו נשמע למרחוק בין ביום ובין בלילה, ובעצירותו כשהיה לומד בכולל חזו"א סיפרו התושבים הדירים במרחק של יותר מחמש דקות הליכה מן הכולל שהיו שומעים צעקותיו, וכמה וכמה פעמים היו אנשים עולים לביתו למשמע הצעקות הנוראות שבקעו מביתו, בחושבם שישנה שם קטטה קשה המזיקה התערבות מבחוזן.

ולכאורה הענין בהקול נשמע למרחוק הוא ההשפעה על הסביבה בשומעם קול תורה, והוא כל מי שהיה דר בשכונתו תמיד היו שומעים קול תורתו למרחוק והיו מושפעים מכך הרבה, והיה זה מחזה נפוץ לראותו עומד בבית הכנסת, ברחובה של עיר, באירועים ובשמחות, ובכל מקום שהוא והוא צועק ומתווכח בכל עוז בדברי תורה, וכמה קידוש ה' היה מושפע מזה שהיו רואים העוברים ושבים וכל הסובבים, מה הם חיים עם התורה וכמה אכפתיות יש על כל דבר מן התורה.

וסיפר אדם אחד שבילדותו היה גר בשכונתו של רבינו זללה"ה, והיתה אימו לוקחת אותו ואת אחיו אל מול ביתו של רבינו זללה"ה בשעת לימודו בקולות וברקים, ואומרת להם 'הנה מעמד הר סיני', וכשקרב חג השבועות וסיפרה להם הגגת על מעמד הר סיני, נעמד ואמר שהוא רואה אותו כל יום ויום..., וכן סיפרו בני משפחה אחת, שכשבאו לדור בשכונתו ושמעו צעקותיו היו מרגשים על אותם בני הזוג שהריב מצוי בביתם, עד שהחליטו פעם אחת להתקרב ולשמע פשר הצעקות, ושמעו שהכל ויכוחים של תורה הם, ומאז היה מושג אצלם כל פעם שהיו שומעים צעקות היו אומרים 'התורה רותחת'.

וכל זאת נבע מהיותו מקושר ומאוחד עם התורה והיא ההתגלמות של ישראל ואורייתא חד הוא, ולמה הדבר דומה לאדם אשר ישמע כי מציגים את דמותו בעזרה מעוותת ומסולפת, האם ישיב מענה נכון בהשקט ובמנוחה, הלא יזדעק בצרחות ובעוונות ברוגז וברתיחה להעמיד האמת על תילה, ולא יוכל לעצור בעצמו לשקוט על שמריו, וכך היתה התורה אצלו שהיה חי אותה והיא בשר משרו ועצם מעצמיו, וביותר שהוא היה ליבו חם ומלא חיות, כי לא כבשו האדישות והכחות את רגשותיו את ליבו, כאמור בהרחבה בפרק ג'.

והיו שנבהלו מפניו, וכאמור בר' עקיבא 'וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו', אך מבעד לכל ערפילי הצעקות ואחריהם, הוא היה בעל הסברה נפלאה והיה מתחיל מן השורש ומסביר בנחת הנחה

אחר הנחה, ואף היה קשוב לזולתו ולא היה צועק כדי לדחות השואל מעליו, וגם לא כדי להתנשאות על זולתו [פעם התבטא בשם הגר"י ליס, כשאדם באים לשאלו שאלה, דבר ראשון הוא חושב איך לדחות את הנודניק שמולו, וגם להראות לו ש'אני יותר חכם', אבל לא עולה על דעתו שיש הרבעת תורה לענות לו].

אלא מפני שהיו הדברים כואבים לו ומייסרים ומרתיחים את ליבו, ומכיון שלא יכל לעמוד בזה פרצה המיית ליבו בעעקה החוצה, ובאמת כשהיה שומע מזולתו מתוך הדי הויכוח דבר חדש שעדיין לא חשב עליו, מיד היה עוצר כל המשא ומתן ומחשב עליו, והיה עם מצא כי הצדק עם השואל, מיד היה חוזר בו מכל דבריו ומודה ומסכים עמו, והוא כי לא צעק להעמיד הפשט 'שלו' אלא שכאב והרגיש את התורה בכל לבבו.

וכפי שספר לו הגר"א אברהם זללה"ה:

כמו כפיר ואריה, וכלביאה המוסרת נפשה להגן על גוריה, כך היה המחזה כשהיה ר' יחזקאל נלחם על כל סברא, כאילו הוא חלק מנפשו ונשמתו, וממש ראו בחוש שאורייתא והוא חד הוא, כמה אהבת תורה נשרש בלבבות מכח זה, ואם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יחזקאל את התורה בזה יבזזו לו (הספרו של חכם עמו' ל"ה).

### פרק שבעה עשר

## הגמילות חסדים

מלבד כל גדולתו בתורה וביראה היה אף בעל חסד גדול, אם זה בלימוד שהיתה בעיניו חובה גמורה לעזור ולסייע לכל שואל באשר הוא ואפילו לבחורים צעירים, שכל צורב שהיה מגיע לפניו אם איזה דבר מוקשה בסוגיא, בכל זמן שהוא מיד היה מתפנה מלימודו, ומקבלו בסבר פנים יפות ובארץ רוח, ומקדיש את כל זמנו אליו, עד שנתבארה לשואל כל הסוגיא, וזה היה יכול לקחת ימים ואפילו חודשים ועל חשבון לימודיו הוא, אך מעולם לא השתמט והשיב השואל ריקם מבלי מענה, ודבר זה הוא יקר המציאות בדורנו, שאדם בסדר גודל שכמותו כל כך יתמסר ויקדיש עצמו לכל שואל באשר הוא.

וכן תמיד אם באו אליו אם שאלה אם לא היה יודע להשיב עליה, לא היה משלח השואל מלפניו מבלי תשובה, אלא היה מתיישב ללמוד ולעמיק בענין ולחפוש תשובה, על מנת לעזור ולסייע לשואל, הואיל והיא היתה חובה גמורה בעיניו כאמור, ובכלל בכל דבר שפנו אליו וביקשו להסתייע בו, כדוגמת להשכין שלום בין איש לאשתו, מעולם לא השתמט בתואנה שאין זה עיסוקו ואינו מבין בענין הזה, אלא היה נחלץ חושם לסייע כפי מה שביכולתו, בי

ואם זה במענה על שאלות בהלכה, אשר היו באים אליו אנשים אם שאלות בהלכה, אשר תלויים בראיית המציאות כגון במזוזה או סוכה או בנר חנוכה, היה טורח ועולה לביתם לראות בעיניו את השאלה ולעזרם. ואם זו היתה שאלה בסוכה היה אומר להם דרך אגב כמה רעיונות ופנטזים איך לעשות בעצרה הקלה ביותר סוכת חזו"א ע"י לחץ וכדומה, וכן היו באים אליו אנשים עם שאלות בריבית, שסדר להם חוזה ללא בעיה של ריבית וכדומה, והיה מתמסר לשאלתם בכל מאודו, והיה יכול לשבת עליה שבועות שלמים עד שהיה מוצא פתרון ראוי וכשר.

ופעם בא אליו אדם שנולד לו בן מהול ולא ידע איך צריך צריך למולו, והוא נסע למרחקים כדי להשתתף בברית על מנת להורות היאך צריך למול, והיו באים אליו מוהלים שהיה צריכים למול בשבת מחוץ לעיר, לשואלו כיצד ילכו מבלי שיצאו חוץ לתחום, והוא היה יוצא עמם ומודד להם מהיכן ילכו, וכן היו באים אליו קהילות שרצו ללכת לאדמו"ר שלהם בשבת, והוא לא חסך בטירחות והיה עובר ובודק להם מהי הדרך אשר ילכו בה מבלי בעיה של תחומין.

וסיפרה אחת מן השכינות, שפעם היה לה תינוק שעלה חומו במאוד בשבת, ובאה אליו לשואלו מה מותר לעשות, והיא היתה אשה צעירה וחסרת אונן והיה המשא הזה כבד על כתפיה, ומיד באו אל ביתה רבינו זללה"ה והרבנית שתחיה לרוחצו ולערוך לו אמבטיה שעל ידי זה ירד חומו.

ואף במילי דעלמא, כל חסד שהיה נקרה בדרכו היה חש שהוא מחויב בו, והיה מתאמץ לעזור ולסייע כפי יכולתו, והיתה שכינה שהיה בעלה שב מאוחר בלילה, והיו לה ילדים שובבים ומתוך השתוללותם פעמים והיו נפצעים, והוא היה רץ לעזור לה לחבוש פצעיהם וכשצריך לשולחם לבית חולים, ופעם כשילדה אחת משכנותיו והיה זה ערב שבת בערב פסח, והוא דיבר עם בעלה והבין שאין באפשרותו הבעל להביא לאשתו הדברים שהיא צריכה להם כגון אוכל וכיוצא בזה, וביקש מהרבנית שתחיי' שתסיע היא אל אותה השכינה להביא לה את צרכיה, ואמרה לו הרבנית שאם היא תסיע היא לא תספיק להכין את כל צרכי השבת, ואמר לה שהיא תכין לו את האוכל והוא יסע, ונסע אל בית החולים וסידר לה את דבריה בארונות, והראה לה כל דבר היכן הונח, והיה זה נגד טבעו שלא היה מדבר עם נשים כלל, וכן היו באים אליו נשים ובוכות לו והוא היה יושב ומאזין להם.

והיה סומך ותומך בכל הנדכאים והמסכנים, והיו באים אליו אנשים שלא היתה דעתם יציבה כל כך, והיה הוא מטפל בהם וסובל כל שגיונותם, למשל פעם אחד מהם כאשר לא היה שבע רצון מאיזה דבר שנעשה, הביא דליי עפר וציפה כל ריצפת הבית בעפר. ואחר חתונתו הביא לביתו כמה מחביריו שהיו פליטי שואה כמותו ולא היה להם בית לסעוד אצלו, וסיפרה הרבנית שתחיי' שהיתה מתביישת כשקנתה אצל החנווני ששה ככרות לחם בכל יום ויום, ומי יודע מה חושבים עליה שהרי היא אישה אשה צעירה וכמה לחם הם צריכים, וכן היו אצלו היתומים בני בית והיה מקרבם ומשמחם, ופעם סיפרו לו בפורים



על ילד יתום שלרוב דכדוכו ועקת נפשו לא רצה לצאת ממיטתו, וביקש שיביאוהו אליו וטרח והתאמץ  
להטות ליבו אל השמחה ולהכניס בו עליוזות.